

**O'RTA DARAJADAGI AQLI ZAIF BOLALAR BILAN OLIB
BORILADIGAN KORRETSION - TARBIYAVIY ISHLAR YUZASIDAN
METODIK TAVSIYALAR**

DOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2021.94.51.026>

Muzaffarova Xayitgul Nesibovna

JDPI Maxsus pedagogika kafedrasida katta o'qituvchi

Annotatsiya. Maqolada aqli zaiflikning o'rta darajasidagi bolalar bilan olib boriladigan ta'lim - tarbiya ishlarining o'ziga xos tomonlari, aqli zaif bolalar bilan olib boriladigan korreksion-tarbiyaviy ishning maqsadi ularni ijtimoiy adaptatsiyasi, mehnatga joylashish va hayotga moslashishi haqida fikr mulohazalar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: O'rta darajadagi aqli zaif bola, maxsus ta'lim, psixik funktsiya, nuqson, korreksion, tarbiya, ijtimoiy adaptatsiya, mehnat.

**МЕТОДИЧЕСКИЕ РЕКОМЕНДАЦИИ ПО КОРРЕКЦИОННО-
ВОСПИТАТЕЛЬНОЙ РАБОТЕ С УМСТВЕННО ОТСТАЛЫМИ
ДЕТЬМИ СРЕДНЕГО УРОВНЯ**

Музаффарова Хайитгул Несибовна

старший воспитатель кафедры "Специальной педагогики"

Жиззакского государственного педагогического института

В статье изложены специфические аспекты учебно - воспитательной работы с детьми со средней степенью умственной отсталости, идеи о цели коррекционно-воспитательной работы с умственно отсталыми детьми, их социальной адаптации, трудоустройстве и адаптации к жизни.

Ключевые слова: умственно отсталый ребенок среднего уровня, специальное образование, психическая функция, дефект, коррекция, воспитание, социальная адаптация, труд.

**METHODOLOGICAL RECOMMENDATIONS FOR
CORRECTIONAL AND EDUCATIONAL WORK WITH MENTALLY
RETARDED CHILDREN OF AVERAGE LEVEL**

Muzaffarova Hayitgul Nasibov,

*Senior educator of the Department of "Special Pedagogy" Zhizzak State
Pedagogical Institute*

Annotation. The article describes the specifics of educational work with children with moderate mental retardation, the purpose of correctional work with children with mental retardation, their social adaptation, employment and adaptation to life.

Keywords: Moderately mentally retarded child, special education, mental function, disability, correction, upbringing, social adaptation, labor.

Aqli zaif bolalarga mos korreksion ta'lim va tarbiya berish tizimini ishlab chiqish ham amaliy, ham nazariy ahamiyatga molikdir.

O'rta darajadagi aqli zaif bolalarga ta'lim - tarbiya berishning maqsad va vazifalari bir tomondan bolalarni tarbiyalashning umumiy yo'nalishlari bilan o'xshash bo'lsa, boshqa tomondan o'ziga hos hamdir.

Keyingi yillarda olib borilgan tadqiqotlarda o'rta darajadagi aqli zaif bolalar egallagan bilimlaridan mustaqil ravishda foydalanishda juda ko'p qiyinchiliklarga duch kelishlari isbotlandi. Egallagan bilim va ko'nikmalarga biroz o'zgargan sharoitda qo'llash, vaziyatni mustaqil tahlil qilish, murakkab bo'lmagan hayotiy vazifalarning yechilishini tanlash bularning barchasi o'rta darajadagi aqli zaif bolalar uchun yengib bo'lmaydigan qiyinchilikdir va mana shu belgilar ularni normal odamlardan farqlashga olib keladi.

Maxsus ta'lim jarayonida o'rta darajadagi aqli zaif bolalarning barcha psixik funksiyalari rivojlantiriladi, nuqsonlari yumshatiladi.

Aqli zaif bolalar bilan olib boriladigan korreksion-tarbiyaviy ishning maqsadi ularni ijtimoiy adaptatsiyasi, mehnatga joylashish va hayotga moslashishdir. Bolalarning bilish imkoniyatlaridan foydalanib ularda hayot uchun zarur bo'lgan malakalarini rivojlantirish zarur. Voyaga yetib ular mustaqil ravishda o'z-o'ziga xizmat qilish, turmushda va maxsus ishlab chiqarishda sodda ishlarni bajarishlari, imkon boricha oilada va mehnat jamoasida yashay olishlari lozim. Ko'zlangan maqsadga erishish uchun o'rta darajadagi aqli zaif bolalar bilan olib boriladigan ishlarning quyidagi asosiy masalalarini ham qilinishiga bog'liq:

Bolalarga ta'lim berish va nuqsonlarini korreksiyalash jarayonida barcha psixik funksiyalarni va bilish faoliyatini rivojlantirish. Bu ishda asosiy diqqat o'qituvchilarning aqliy rivojlanishga qaratilgan.

O'rta darajadagi aqli zaif bolalarni tarbiyalash, ularda to'g'ri xulqni shakllantirish. Bu yo'nalishda asosiy diqqat ahloqiy tarbiyaga qaratiladi.

Mehnat tarbiyasi va qo'lidan keladigan mehnatga tayyorlash, jismoniy tarbiya, o'z-o'ziga xizmat qilish.

Maishiy – hulqni tarbiyalash va ijtimoiy adaptatsiyani rivojlantirish barcha ishning yakuni sifatida.

O'rta darajadagi aqli zaif bolalarning mehnati imkoniyatlarini va uddalay oladigan mehnat turlarini aniqlashda uning jismoniy rivojlanishi, umumiy va qo'l motorikasining rivojlanishi katta ahamiyatga ega. O'rta darajadagi aqli zaif bola va o'smirlarning mehnat tarbiyasini vazifalari quyidagilardan iborat.

1. Ushbu bola uchun imkon bor darajada maishiy va sanitar-gigienek jihatdan o'z-o'ziga xizmat qilishdagi mustaqillikni ta'minlash:

2. Qo'lidan keladigan mehnatga ijobiy munosabat, oiladagi uy-ro'zg'or yoki maxsus muassasadagi maishiy ishlarga tayyorgarlik va bu ishning murakkab bo'lmagan turlarini bajarish ko'nikmasini hosil qilish (xonalarni tozalash, idish-tovoqlarni yuvish, ovqat tayyorlashdek murakkab bo'lmagan tayyorlov ishlari, sabzavotlarni yuvish va tozalash).

3. Maxsus ustaxonalarda biror ish turiga ma'lum bir o'rgatilgan vaqtda mehnat qilish odatini shakllantirish.

4. O'rta darajadagi aqli zaif bolalarning maxsus muassasasida o'rgangan mehnat turiga qator operatsiyalarni bajarishning mustahkam malakalarini hosil qilish.

5. Qabul qilingan xulq normalari va qoidalariga rioya qilgan ravishda o'rtoqlari bilan birgalikda ishlashga o'rgatish.

O'rta darajadagi aqli zaif bolalar bilan olib boriladigan o'quv-tarbiyaviy ish tizimining mazmuni ular uchun imkon bor mehnat turlariga ijobiy yondashishga yordam berish lozim. SHuning uchun o'rta darajadagi aqli zaif bolalar bilan olib boriladigan korreksion tarbiyaviy ish o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish, predmeti amaliy faoliyat va qo'l mehnati, ijtimoiy maishiy va ishlab chiqarish mehnati

mashg'ulotlariga tayanish kerak.

Bunday bolalarning atrofidagi muhit haqidagi bilimi xaddan tashqari kam, u ko'proq bevosita o'z atrofidagi har kuni uchratadigan buyumlarnigina biladi. Ko'p buyumlarning, garchi ulardan foydalansa ham, nomalarini ayta olmaydi. SHuning uchun, avval bolani buyumlar nomlari- so'zlarga o'rgatish, keyin ushbu buyumlar bilan harakatlarni bildiruvchi so'zlarga, shundan keyingina buyumlar xususiyatlarini, sifatlarini bildiruvchi so'zlarga o'rgatish zarur.

Bola nutqini o'stirishning ushbu dasturi amalda quyidagi izchil bosqichlarda amalga oshiriladi:

Bolani katta yoshli odamni tinglashga o'rgatish.

Bolani kattalar so'zlarini tushunishga o'rgatish.

Bolani uning xayotidagi eng kerakli, atrofini qurshab turgan buyumlar nomlarini aytishga o'rgatish.

Bolalarni buyumlar bilan qilinadigan harakatlar nomini aytishga o'rgatish.

Faqatgina amaliy mashg'ulotlarni o'tkazish jarayonida bunday bolalarda nutqiy rivojlantirish, tafakkurning yetishmovchiliklarini korrektsiyalash, maqsadga qaratilgan faoliyatni jonlantirish, ijobiy hissiy-irodaiviy sifatlarini shakllantirish mumkin.

Tashkil qilingan ijtimoiy maishiy yo'naltirish darslarida bolalar zarur maishiy malakalarni umumqabul qilingan xulq malakalarini o'zlashtirib oladilar.

Maxsus tashkil qilingan o'quv-tarbiyaviy ish, ijobiy oilaviy sharoitda o'rta darajadagi aqli zaif bolalarda komektor imkoniyatlari yuzaga chiqadi. Ularning ko'pchiligi umumta'lim fanlari bo'yicha bilimlarini elementar mehnat malakalarini egallab oladilar va maxsus tashkil etilgan sharoitda qiyin bo'lmagan ishlarni bajaradilar.

O'rta darajadagi aqli zaif bolalar bilan olib boriladigan ishlar o'ziga hos bo'lib maxsus dastur va o'quv rejasi asosida olib boriladi. SHunday qilib, yuqorida keltirilgan materiallarning ko'rsatishicha chuqur darajada orqada qolganlarning ko'pchiligi mehnatga joylashgan, ular o'zlari qila oladigan ishlar bilan bandlar, bu esa korreksion tarbiyaviy o'qitishning ijobiy ta'sir qilganligidan dalolat beradi.

Yuqoridagi mulohazalarimizdan kelib chiqib, quyidagi dasturni ota-onalarga tavsiya qilsak maqsadga muvofiq bo'ladi.

Burab yurgizilgan o'yinchoqlar harakatini, 10-15 sekunddan boshlab sekin-asta oshira borib, kuzatish.

Ko'z gudan quyosh nuri aksini, cho'ntak fonari nuri harakatini kuzatish.

“ Sen ham bajar” (“qushchalar”, “ mushtchalar-kaftlar”, “ bolg'a” va shu kabilar) ko'rsatmasi bo'yicha katta yoshlilar ketidan oddiy taqlidiy harakatlarni bajarish.

Kattalar ketidan “taqqilatamiz-bekitamiz” o'yinini doimo almashlab harakatlarni taqlid qilish. Kaftlarimiz yoni bilan sekin stol ustiga uramiz va tezda qo'llarimizni orqamizga berkitamiz.

Buyum bilan mashq qilish (bayroqcha bilan mashq qilish).

Buyumlar bilan harakatlar bajarish.

a) sharchalarni ma'lum yo'nalishda yumalatish;

b) sharchalarni tor og'izli idishga tashlash;

v) buyumlarni bir qutichadan ikkinchisiga solish;

g) qutichaga buyumlarni shunday joylashtirish kerakki quticha yopiladigan bo'lsin;

d) qutichalarni ochish va yopish, matryoshkalarini ochish va yig'ish;

- e) gaykalarini boltlarni ustiga burab o'rnatish;
 - j) xalqachalarni tayoqchaga kiygazish;
 - yo) munchoqlarni ipga o'tkazish ("marjon").
7. Hayotiy vaziyatlarda harakatchanlikni o'stirish:
- a) tayoqcha, supurgi, shvabra, yordamida qiyin joylardagi buyumlarni chiqarib olish;
 - b) buyumni tayoqcha bilan itarib tushurish;
 - v) yuqorida turgan buyumni olishga yetish uchun stul yoki skameykadan foydalanish;
 - g) turli rangga ega buyumlar bilan harakat qilish.
8. "SHundayini ber" namunasi bo'yicha rang tanlash:
- a) buyumlarni rangiga qarab qutichaga, ranglar nomini aytmadan stakanga guruhlash.
9. Uchta rangni – qizil, ko'k, sariq ranglarni bilish;
- a) rangning nomi bo'yicha buyumni tanlab olish;
 - b) qizil rang nomini to'g'ri aytish.
10. "Mana shundayini ber" namunasi va instruktsiyasi bo'yicha shakllarini tanlab olish:
- kubikni, sharchani, chor qirra tayoqchani, g'ishtchani:
- a) namuna bo'yicha taxlash, tanlab olish, tarqatish;
 - b) bir xil shaklga ega buyumlarni tanlash;
 - v) yassi shakllarini taxlash;
 - g) sharcha, kubik, doira, kvadratlar nomini mustaqil aytish.
11. Kattalik:
- a) kattaligi bir xil bo'lgan buyumlarni tanlash:
"Mana shundayini ber".
 - b) katta qutichaga katta buyumlarni, kichiklarini kichik qutichaga solish;
 - v) bir - biridan keskin farq qiluvchi – katta va kichik ikki buyumdan birini tanlab bir xil kattalikdagi xaltachalarni tayoqchaga kiygazish;
 - g) buyumlar katta-kichikligiga qarab qiyoslab bir birining ustiga taxlash usulidan foydalanish;
 - d) katta va kichik buyumlarni topish va ko'rsatish, qaysi buyum katta, qaysinisi kichikligini aytish;
 - e) buyumlar kattaligini - katta, kichik deb mustaqil aytish.
- Buyum bilan amaliy faoliyat bo'yicha namunaviy vazifalar
- Buyumlarni ularning bo'yoq ranglariga qarab tanlab olish. Mayda, rangli buyumlar (tugmalar, munchoqlar, kubiklar, mazaika bo'laklarini) turli rangdagi buyumlar ichidan tanlab olayotganda rangli doirachalar, tegishli rangga ega tarelkalarga joylashtirish.
- Rangiga qarab buyumlarni bir qatorga qo'yish. Rangli kubiklarni ularning rangiga qarab galma-gallab qo'yish.
- Bolalar lotosining rangli kubiklarini tegishli rang turlariga qarab joylashtirish.
- "Qaerga mos keladi?" o'yinida kvadratlarini tegishli cho'ntaklarga joylashtirish.
- Buyumlarning ularni shakliga va katta – kichikligiga qarab bir qatorga joylashtirish.
- "Tevarak- atrofda izlash". Ekraning yoki boshqa bir to'siq orqasiga berkitilgan buyumni bola topadi.
- Katta odamning qo'lidagi buyumga o'xshash buyumni topish va olib kelib

berish.

Ma'lum rangga, shaklga va kattalikka ega buyumni topish va olib kelish.

Rangi, shakli va kattaligi o'xshash bo'lgan bir necha buyumlar ichidan ortiqchasini olib tashlash.

“Svetofor” rangli signal bo'yicha harakatni o'zgartirish. Yashil rang ko'rsatilganda – bola yuradi, sariq rangda – marshrut joyida turadi, qizil rangda to'xtaydi.

“Tushirib yuborma”. Unchalik yaxshi o'rnashib turmaydigan buyumni stol ustiga o'rnatib qo'yish.

“Sirli qopcha”. Matodan yasalgan qopcha ichiga joylashtirilgan qoshiqni, taroqni, kalitni chap va o'ng qo'l bilan paypaslab bilish.

“Nimani olib qo'yishgan?”.

“Nima o'zgaribdi?”.

Elementar konstruksiyalash

Hisoblash tayoqchalardan bolg'a, darvoza, uycha, deraza shakllarini tuzish.

Vertikal va gorizontal bo'ylab qirqilgan kesma rasmlarning 2 va 3 qismidan rasm yasash.

Bolalar qurilish materiallaridan minora, bog', yo'li, darvoza, garaj, uycha, stol, stul va devorlar yasash.

Ish tugagach qurilgan qurilmalar bilan o'yinlar o'ynash (bolalar bajara oladigan vaziyatlar yaratish).

Agar sizda bolani yozishga o'rgatish mumkin, u qalamdan foydalanish ko'nikmasiga ega, degan fikr paydo bo'lsa, unda tayyorlov mashg'ulotlariga kirishish mumkin. Qog'oz varog'i ustiga uy ko'rinishini, devorni, eshik oldidan boshlanadigan yulka rasmini chizamiz. Bola siz chizgan rasmini tugallashga yordam beradi. Unga o'tlar rasmini chizishni topshiramiz. O'tlar yo'l ustida o'smasligini tushuntiramiz. O'tlar qanchalik kichkina va nozik bo'lishini ko'rsatib beramiz. Mayli, bola rasmning hamma pastki qismini o'tlar bilan to'ldiraqolsin. Keyin quyosh rasmini chizamiz. Undan uy tomonga nurlar taralmoqda. To'satdan havoda bulut paydo bo'lib, yomg'ir yog'a boshladi va hokazo.

Bolalarni yozuvga o'rgatish metodikasida qo'yidagilar tavsiya qilinadi:

Erkin rasm chizish:

Vertikal chiziqlar.

Tochkali vertikal chiziqlar.

Gorizontal chiziqlar.

Kataklar.

Vertikal punktirlar (yomg'ir).

Erkin doiralar.

Ma'lum kattalikdagi doiralar.

Olma.

Kichkina doirachalar (no'xot).

Doira (shar).

Quyosh.

Nuqtalar.

Quyuncha.

Tugmali quyuncha.

Quyuncha o'tlar ustida.

Krestchalar.

Rombik, kvadrat.

Bo'yash (dala, dengiz).

Kvadratni bo'yash (cheklangan sath).

Qora va ochiq ranglar ustiga naqshlar solish.

Bola kattaning ma'qullashini va maqtovini qozonishini istashi uchun bolaning bunday ishda qantashuvini maqtab rag'batlantirish zarur.

Bolalarga ayni bir harakatni bir necha marta takrorlash jarayonida o'rgatish lozim. Ularga narsalar va hodisalarning mavjud voqe'lik buyumlari bilan o'zaro aloqasini tushuntirish zarur. Bu uning tafakkurini o'stirish uchun zaruriy shartdir.

Sog'lom bola buyumlar bilan aloqada bo'lib, ular haqida ma'lum axborot oladi va keyinchalik yangi axborotlar izlashga kirishadi, o'rta darajadagi aqli zaif bola esa faqat buyumlarni qo'llari bilan ushlab harakat qilishgagina qodir. Buyum haqidagi barcha ma'lumotlar kattalar tomonidan ma'lum qilinadi, o'rta darajadagi aqli zaif bola faqat ularning yordami tufayli o'zi uchun yangi kuzatuvlar va tajribani olishi mumkin.

Bu tafakkur rivojlanishi jarayonida bolada o'zi o'rganayotgan ob'ektning ayrim xususiyatlarini aks ettiruvchi obrazlar barqarorlashadi, yani faoliyatning turli xil tasavvur va tushunchalarini yanada shakllanishi uchun asos ta'minlanadi. Mana shunda xar bir kuzatuv yo'l va hodisalarni yanada xal etishning elementar tahlili shakllana boshlaydi.

Vaqt kelib o'rta darajadagi aqli zaif bolada obrazli tafakkur shakllana boshlaydi va u mavjud ob'ektlarni hamda ularni aks ettiruvchi modelini farqlashga qodir bo'ladi. Bolaning elementar analiz va sintez qobiliyati mana shunday shakllanadi. Bola buyumlarning tarkibiy qismlarini farqlashga, ular o'rtasidagi bog'lanishlarni topishga va ularni bir butunga birlashtirishga qodir bo'lib qoladi. O'rta darajadagi aqli zaif bolalar imkoniyatlari va tarbiyalash maqsadlariga mos ta'lim dasturlari va metodlarining qo'llanishi ularning bilish faoliyatini rivojlantirishdagi muhim va hal qiluvchi shartidir. Bunday natijaga erishishi uchun ta'lim bolaning dolzarb rivojlanish zonasi va yaqin rivojlanish zonasining imkoniyatlariga mo'ljallangan bo'lishi, ushbu yosh davrning asosiy faoliyatiga asoslanish lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

В.М. Мозговой. Основы олигофренопедагогики: учеб. пособие для студ. сред. учеб. заведений – Издательский центр “Академия”, 2010. 9-стр

Лубовский, В.И. Актуальные проблемы теории и практики психодиагностики развитию / В.И. Лубовский //Проблемы диагностики в современной системе психологического сопровождению детей с ограниченными возможностями здоровья: науч. ст. /под наусх. ред. Е.С. Романовой, С.М. Валявко. – М.: Изд-во “Спутник+”, 2010. – С.5-9.

Пўлатова П.М. ва бошқалар. Махсус педагогика. – Т., - 19-22 бет

Стребелова Е.А. Дошкольная олигофренопедагогика. – М., 2001.- С.36-